نگاهی به آزمون سراسری ۱۴۰۲

چالش‌های نظام آموزش با چرخه‌های بازارگرا

نوید مجیدی
روزنامه‌نگار و تحلیلگر

عکس: فاطمه عموزاد فارس

بیش از یک دهه است که پس از برگزاری آزمون سراسری و بررسی آن، تحلیل آزمون را به صورت سالانه منتشر می‌کنم. در آغاز لازم است اشاره کنم که آرزوی دیرین نگارنده، حرکت نظام آموزش و پرورش در راستای برآوردن اهداف یک سیستم آموزشی -به معنای راستین آن- است، که عبارت از آموزش فرهنگ، بنیان‌های زندگی، مبانی دانش و ارتقای توان درک و تحلیل آموخته‌ها در شاخه‌های مختلف دانش در مدرسه است و نه گره‌زدن همه هدف‌های آموزشی به یک آزمون ورودی دانشگاه‌ها به نام «کنکور». اگرچه پذیرش تستی دانش‌آموزان برای ورود به دانشگاه را کاری به دور از یک سنجش علمی می‌دانم (دست‌کم نقص‌های فراوان دارد که پرداختن به آن، خود یادداشتی طولانی می‌خواهد)؛ اما در برهه کنونی و با پذیرش این مطلب که فعلا واقعیتی به نام کنکور بر سر جایش است، به تحلیل و بررسی کلی آزمون سراسری می‌پردازم.

آنچه عمده معلمان و کارشناسان بر آن باور دارند، این است که آزمون سراسری ۱۴۰۲ تقریبا در همه گروه‌های تحصیلی، دارای ابهام یا اشکالات علمی درخورتوجه و مشکلات فنی بوده که به طور طبیعی در برخی دروس، آن را آزمونی غیرمنطقی یا دشوار ساخته است و در برخی نه. در گروه ریاضی بیشترِ پرسش‌های درس ریاضیات دارای محاسبات بسیار پرحجم و مانند آزمون سراسری ۱۴۰۰ بسیار دور از زمان تعیین‌شده برای پاسخ‌گویی بوده‌اند (آزمون‌های چند سال اخیر تقریبا به همین صورت هستند؛ اما سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ را می‌توان به‌عنوان دو نمونه بارز اشاره کرد)؛ به گونه‌ای که برای دبیران مجرب و کاربلد هم پاسخ‌گویی به پرسش‌ها در زمانی حتی دو برابر زمان اعلام‌شده نیز امری تقریبا نشدنی به نظر می‌رسید! پوشش مطالب کتاب‌های درسی نیز به‌خوبی رعایت نشده است -که البته بخشی از آن به کاهش تعداد پرسش‌ها از ۵۰ به عدد ۴۰ برمی‌گردد- جایی که از دو درس مهم پایه دوازدهم، یعنی ریاضیات گسسته و هندسه ۳، هرکدام چهار پرسش طرح شده است که برخی هم همراه با ایراد علمی یا ابهام بوده یا محاسبات بسیار وقت‌گیر داشته است. از فصل‌های ۱ و ۴ درس مهمی مانند هندسه ۱ تقریبا هیچ پرسشی نیامده است! در کنار اینها می‌شود به سهم بسیار اندک پرسش‌های کنکور از فصل‌های ۱ و ۲ ریاضیات گسسته؛ فصل ۱ هندسه ۳ و فصل‌های ۴ و ۵ حسابان ۲ اشاره کرد. سطح عمومی پرسش‌های دروس حسابان و هندسه پایه، دشوار و دارای محاسبات حجیم بوده است. برایند این بررسی‌ها این است که گویی گزینش و چینش پرسش‌های آزمون کاملا شتاب‌زده بوده و بی‌آنکه طراحان محترم خود اقدام به حل پرسش‌ها و محاسبه زمان لازم برای پاسخ‌گویی کنند، انجام شده است! حتی بیان ادبی و نگارش برخی پرسش‌ها نیز ایراد دارد و چند پرسش بیش از یک پاسخ درست دارند. در درس ریاضی گروه انسانی نیز اوضاع به همین منوال بوده و پرسش‌ها بسیار دشوار طراحی شده‌اند و فضایی کمابیش متفاوت بر درس ریاضی گروه علوم تجربی حکم‌فرما بوده است. درس‌های فیزیک و شیمی در گروه ریاضی سطح معقول‌تری داشته‌اند؛ ولی محاسبات پرحجم، بخش جدایی‌ناپذیر درس فیزیک در این گروه بوده است؛ اما سطح این دو درس در گروه آزمایشی تجربی دشوارتر است؛ به طوری که محاسبات حجیم در درس فیزیک به چشم می‌خورد و پوشش و پخش همگون سؤالات آن‌چنان که باید، خوب انجام نشده است و درس شیمی به گواه برخی کارشناسان دشوارتر از گروه ریاضی و با محاسبات وقت‌گیر طراحی شده است. درس زیست‌شناسی در گروه علوم تجربی بهتر از چند سال گذشته بوده اما -با حجمی کمتر- باز هم حرف‌وحدیث‌های معمول چندساله را به همراه داشته و برخی پرسش‌ها محل گفت‌وگو و مناقشه بوده است؛ که البته بخشی از آن به اختلاف برخی مطالب و نمودارهای کتاب‌های دهم تا دوازدهم برمی‌گردد که سبب شده تفسیرهای جداگانه‌ای از یک مطلب علمی رخ بدهد. برای نمونه، بر پایه کتاب دوازدهم یک برداشت از یک مطلب و از کتاب دهم برداشت دیگری از همان مطلب می‌شود! و نمونه‌هایی از این دست.

سخن پایانی: پس از این تحلیل نیمه‌جزئی از پرسش‌ها، بودجه‌بندی یا پوشش مطالب در آزمون سراسری، به هدف اصلی‌مان می‌پردازیم؛ آنچه شایان یادآوری است، این است که تیپ بیشتر پرسش‌ها به گونه‌ای است که دانش‌آموزان مدارس ویژه -مانند سمپاد و دیگران مدارس ویژه- را یاری می‌کند؛ زیرا پیش‌ازآن شبیه یا عین برخی پرسش‌ها را دیده‌اند و در نتیجه در مقایسه با داوطلبان دیگر ساده‌تر می‌توانند به حل پرسش و انتخاب گزینه اقدام کنند. ازاین‌رو دانش‌آموزان بیشتر مدارس کشور اعم از نمونه دولتی، دولتی عادی و عمده مدارس غیرانتفاعی در رویارویی با چنین پرسش‌هایی دچار چالش و درماندگی می‌شوند که این نیز به نوعی از عدالت و هدف راستین آموزش که همان «مفهوم‌محوری» است، به دور است (البته عمده مدارس کشور پس از برخورد با چنین کنکورهایی به درپیش‌گرفتن روندی مخرب‌تر روی می‌آورند که در ادامه به آن اشاره خواهم کرد). آنچه رهاورد این‌گونه آزمون‌ها برای آنان است، شک‌کردن به آموخته‌ها و معلمان‌شان و سرخوردگی و ناامیدی است؛ که این مطالب را می‌توان در چارچوب پیامدها و چالش‌های آزمون از نگاه جامعه‌شناسی تحلیل کرد. در تحلیل‌های سال‌های گذشته بر این نکته مهم بارها تأکید کرده‌ام که -بنا بر روح و هدف مدنظر در نظام‌های جهانی آموزش و پرورش- باید «مفهوم‌محوری» جای «تکنیک‌محوری» را بگیرد؛ اما رویکرد کنونی سازمان سنجش و آموزش و پرورش (هر دو) در راستای برآورده‌کردن این مهم نیست. بنا بر روح ناکارآمد و نتیجه‌گرای حاکم بر مدارس و مدیران و معاونان آنها، که میدان را برای جولان عموم مشاوران -و نه همه‌شان- مهیا کرده است، روند کنونی سبب می‌شود که آنان، بنا بر برداشت کاملا خطای خود، با یک رویکرد افراطی توجه به «تست‌زنی» و «تکنیک‌محوری» را به پایه‌های پایین‌تر انتقال دهند و پایه‌های دهم و یازدهم را نیز به این فعالیت‌ها آلوده کنند (درصورتی‌که سطح آزمون‌های چند سال اخیر و غافلگیری از تیپ‌ها و مفهومی‌بودن پرسش‌ها با این روند سازگار نیست!). بعید است که وزارت آموزش و پرورش یا نهادهای مرتبط، از این امر که دامنه چنین فعالیت‌هایی به پایه‌های پایین‌تر منتقل شده و حتی در مدارس شناخته‌شده و باسابقه -که از قضا برخی دولتی یا دبیرستان‌هایی مشهور و ماندگار هستند- رواج یافته، آگاه نباشند؛ امری که سبب شده دانش‌آموزان به جای آموختن مفاهیم و تلاش برای ورزیدگی در آموخته‌ها و افزایش توان حل و تحلیل مسائل، به نتیجه‌گرایی صرف روی آورند و نگران نتیجه آزمون‌های تستی باشند تا تلاش بر یادگیری عمیق «مفهوم»! و نتیجه این آزمون‌های چندگزینه‌ای بدل به محک سنجش و کارآمدی معلمان و نیز دانش‌آموزان شود! که به نوبه خود هزینه‌های فراوان روانی، آموزشی و... برای جامعه و کشور به بار می‌آورد؛ که این امر هم خود میوه سوق‌دادن مدارس به سوی تبدیل‌شدن به بنگاه‌های «درآمدزایی» است و چه درآمدی بهتر از راه‌اندازی آزمون‌های تستی؟!

اگر تأکید می‌کنیم که پرسش‌های کنکور باید مفهومی طراحی شوند، به این معنا نیست که مثلا ۷۰ درصد سؤال‌های یک درس یا همه آزمون چالشی و دشوار، خلاقانه یا با محاسبات بسیار حجیم باشند. باید شمار پرسش‌هایی از این دست رقمی معقول و بخردانه داشته باشد یا شمار کل پرسش‌ها و زمان آنها تغییر کند؛ امری که سبب می‌شود پرسش‌های بسیار زیبا و مفهومی درس هندسه پایه در گروه ریاضی یا پرسش‌های نسبتا خوب درس فیزیک در گروه تجربی و برخی درس‌ها در گروه انسانی یا هنر، زیر سایه تناسب‌نداشتن زمان با پرسش‌ها قرار بگیرند و واکنش‌های -عموما- احساسی را برانگیزند. مهم‌تر از هر امری، باید روح حاکم بر دستگاه آموزش و نیز نظام پذیرش دانشجو دچار تغییرات درست و معقول شود، نه اینکه -خواسته یا ناخواسته- با درپیش‌گرفتن یک روند افراطی باز هم سبب تولید نکته و تست و... برای پرسش‌های دشوار کنونی و ادامه حیات «بازاری‌محوری» داوطلبان را به سوی بازارهایی با وعده‌های دروغین راهنمایی کنیم. اینکه در هر سال سطح برخی درس‌ها دشوارتر یا آمیخته به خلاقیت باشد، امری منطقی و طبیعی است و هیچ بحث و گفت‌وگویی بر سر آن نیست؛ اما وجود اشکالات فراوان همه‌ساله -که از سازمان عریض و طویلی مانند سازمان سنجش و گروه علمی و ویراستاری آن بعید می‌نماید- داوطلبان و معلمان را هر سال امیدوار به سال آینده نگه می‌دارد و چنانچه از این امر غفلت شود، خود می‌تواند به یک ابزار بهره‌برداری روانی از داوطلبان و خانواده‌های‌شان تبدیل شود؛ اما همان‌گونه که اشاره کردیم، هدف دست‌اندرکاران و عقلای آموزش و فرهنگ باید بازگرداندن آموزش و پرورش به جایگاه واقعی خود و به روندی درست باشد؛ نه‌تنها انتظار برای بهبود کیفیت یک آزمون؛ بلکه به‌عنوان یک مسئله جزئی.

شهریه‌فروشی از سوی صندوق حمایت از مدارس غیردولتی

در تصمیم‌گیری‌های سازمان مدارس غیردولتی آموزش و پرورش در اعلام شهریه مدارس غیردولتی در کشور همه‌ساله شاهد فرازونشیب‌های مختلفی بوده‌ایم. این سازمان در دهه اخیر با ایجاد سامانه تعیین شهریه که به نظر اکثر مؤسسان مدارس سامانه‌ای مهندسی‌شده و به دور از واقعیت‌های موجود اقتصادی کشور است، نسبت به تعیین نرخ شهریه مدارس اقدام می‌کند.

اتفاق رخ‌داده در این سال تحصیلی ظهور صندوق حمایت از مدارس غیردولتی است که در قانون مدارس غیردولتی مجلس شورای اسلامی با پیش‌بینی اعتبار سالانه و به منظور حمایت از مؤسسان مدارس غیردولتی تشکیل شده و مقرر شده بود که در راستای کمک به مدارس بخشی از هزینه‌های مدارس از جمله بیمه معلمان و... را متقبل شود و بتواند کمک‌حال مدارس در حوزه اقتصادی و به تبع آن کنترل افزایش بی‌رویه شهریه‌ها شود.

و این در حالی است که با سیاست‌گذاری سازمان مدارس غیردولتی و واگذاری سامانه (مجعول در انتخاب شرکت مذکور و راه‌اندازی آن) صندوق حمایت از مدارس غیردولتی با مصوبه و دستور سازمان مدارس غیردولتی و در تحقق صلاحیت‌ها و آموزش‌های معلمان و کارکنان این مدارس همه مدارس و مؤسسان را موظف به گذراندن دوره‌های آموزشی با هزینه گزاف هر پرسنل ۶۰ ساعت آموزش و پرداخت مبلغ ۵۶۰ هزار تومان کرده است که ۴۰ درصد این مبلغ از طرف معلمان و کارکنان و ۶۰ درصد آن از طرف مؤسسان پرداخت می‌شود. نکته درخور توجه این است که صندوق حمایت از مدارس به جای تقبل بخشی از هزینه‌های آموزش در راستای کاهش هزینه‌های مدرسه، خود ۴۰ درصد مبلغ دریافتی را وصول می‌کند و ۶۰ درصد آن را برای آموزش به مؤسسات آموزشی ارائه می‌دهد. نکته مهم انحرافی این اقدام این است که با تصمیم سازمان مدارس غیردولتی و در راستای کیفیت‌بخشی به فعالیت کارکنان مدارس، ثبت‌نام در این دوره‌ها تأثیرگذار در افزایش شهریه مدارس است و اعلام شده هر مدرسه‌ای که پرسنل خود را در این دوره‌ها ثبت‌نام کند و مبلغ آن را واریز کند، در اعلام شهریه سال ۱۴۰۲-۱۴۰۳ از افزایش شهریه برخوردار خواهد بود و این در حالی است که هیچ‌کدام از این پرسنل آموزش ندیده‌اند و ضمانتی هم برای شرکت ایشان در آموزش پس از ثبت‌نام و واریز وجوه و دریافت امتیاز شهریه وجود ندارد. از نکات مهم دیگر این تصمیم‌گیری جدید در شرایطی که مردم با بحران شدید اقتصادی و تورم بالا مواجه هستند، این است که پیش‌ازاین آموزش معلمان با ۱۲۰ ساعت آموزش در سال و با رقمی حدود ۱۸۰ هزار تومان اجرا می‌شد و امسال این رقم ۶۲۰ درصد افزایش یافته است. به تعبیری نفر ساعت آموزش هزارو ۵۰۰ تومانی به نفر ساعت ۹هزارو ۳۰۰ تومانی تغییر یافته و طبیعی است مؤسسان مدارس نیز پس از پرداخت سهم ۶۰ درصدی خود در این طرح مبلغ پرداختی را از والدین دانش‌آموزان دریافت می‌کنند. برای اطلاع بیشتر از این تصمیم عجولانه و غیرکارشناسی بد نیست به آمار و محاسبات زیر توجه شود:

اگر یک مدرسه با ۲۰ پرسنل برای دریافت سهم بیشتر شهریه شرکت کند، باید ۱۱میلیاردو ۲۰۰ میلیون تومان بپردازد که این رقم شش‌میلیاردو ۷۲۰ میلیون تومانش متعلق به مؤسس و بقیه مربوط به معلمان است. سهم صندوق حمایت از مدارس در این مدرسه ۴۴میلیاردو ۸۸۰ میلیون تومان یعنی معادل وجه پرداختی معلمان است که اگر صندوق حمایت در جایگاه واقعی خود قصد حمایت از معلمان و مدارس را داشت، با عدم سهم‌خواهی حداقل هزینه حضور معلمان رایگان بود.

مضافا با توجه به حضور ۴۰۰ هزار نیروی انسانی در مدارس اگر ۵۰ درصد آنان در راستای دریافت امتیاز افزایش شهریه در این دوره‌ها شرکت کنند، سهم صندوق حمایت بیش از ۴۴ میلیارد تومان خواهد بود. اگر میانگین شهریه مدارس ۲۵ میلیون باشد که با سیاست‌گذاری کیفیت‌بخشی پنج درصد شهریه مدارس افزایش یافته باشد، بیش از دو هزار میلیارد تومان در پرداخت شهریه به مردم تحمیل شده است.

لازم به ذکر است که صندوق حمایت و سازمان مدارس غیردولتی شرکتی را برای راه‌اندازی و اجرای سامانه انتخاب کرده‌اند که برای تعیین آن شرکت هیچ‌گونه مزایده‌ای برگزار نکرده و سالانه مبالغ هنگفتی ده‌ها برابر بیش از سهم فعالیت یک شرکت رایانه‌ای به این شرکت حق‌الزحمه پرداخت کرده و اکثر مؤسسان نیز از خدمات‌دهی این سامانه راضی و خشنود نیستند. امید است نهادهای نظارتی بر اتخاذ چنین تصمیماتی که به غیر از ایجاد هزینه و تورم به دور از کیفیت‌بخشی نتیجه‌ای در بر ندارد، نظارت بیشتری داشته باشند. مستنداتی که می‌توان به آن اشاره کرد:

۱- دستورالعمل ثبت‌نام و تعیین شهریه مدارس در سال ۱۴۰۲

۲- تفاهم‌نامه محرمانه صندوق حمایت-رئیس سازمان مدارس غیردولتی و شورای مؤسسان

۳- قراردادهای صندوق حمایت مدارس غیردولتی و مؤسسات آموزش کارکنان مدارس

جدول ۴۵۳۸ • طراح: بیژن گورانی

افقی:

۱- اراده و پشتکار قوی- زیبا و قشنگ- باب روز ۲- طرفدار هرج‌ومرج- باور- از محبت سرکه‌ها ... می‌شود ۳- ابزار سنگ‌تراشی- سبزی کباب- کبیر ۴- دهان- چرب‌زبان- خداوندی ۵- دهمین سوره قرآن- داستانی عرفانی درباره حضرت ابراهیم (ع) نوشته علی مؤذنی- بی‌خطر ۶- سم کشنده- مواظب- آزرده و دلگیر ۷- از ارتفاعات کرمانشاه- گل نیلوفر- نفس ۸- چپ‌چشم- زن و شوهر- واحد پول امارات ۹- گاهی دل هم می‌زند- درامان‌بودن- زد و خورد ۱۰- پناهگاه- از اصول دین اسلام- کرشمه ۱۱- صلیب- کدورت و رنجش- صادق و صمیمی ۱۲- رقابت‌کننده- شاعر و عارف ایرانی قرن هفتم- از دامنش مرد به معراج می‌رود ۱۳- واپسین- طعام عروسی- رودخانه ارس ۱۴- نت ششم- فکر و اندیشه- رسانه چاپی ۱۵- منسوب به یمن- مجبور- نماز واجبی که وضو لازم ندارد.

عمودی:

۱- شاعر اصفهانی- باقی‌مانده حاصل از سوختن چوب- موهوم ۲- بین صلبیه و شبکیه چشم- فیلسوفان- ناپخته ۳- تاب و توان- پایتخت لهستان- از رنگ‌های ترکیبی ۴- توده انبوه برف که از بالای کوه سرازیر شود- دردها- از واحدهای پول قدیم ایران ۵- عنصر اصلی هنر طراحی- بند چرمی- سکرتر- حرف دهن‌کجی ۶- آب مناسب استحمام- منفذ- بنفش پررنگ ۷- فیلمی ساخته کیومرث پوراحمد- حالتی مخصوص زن آبستن- بازی و سرگرمی ۸- تمام امکاناتی که فرد به عنوان عضوی از جامعه از آنها برخوردار است ۹- همسر حضرت یعقوب (ع)- نوعی خویشاوندی- انسان آرمانی و تاریخ‌ساز ۱۰- رشته چاه‌های متوالی که به سفره آب زیرزمینی وصل است- از غلات- خواهش‌های نفسانی ۱۱- حرف ندا- از مرکبات- کهن- طلا ۱۲- چاق و فربه- لانه زنبور عسل- از سلسله‌های پادشاهی داستانی ایران ۱۳- بسیار- هر بخش از مسابقه تکواندو- اهلی، مطیع ۱۴- گذرگاه- میت- اجباری و ضروری ۱۵- شهرستانی در استان سیستان‌وبلوچستان- سانسورچی- خوشی و خرمی

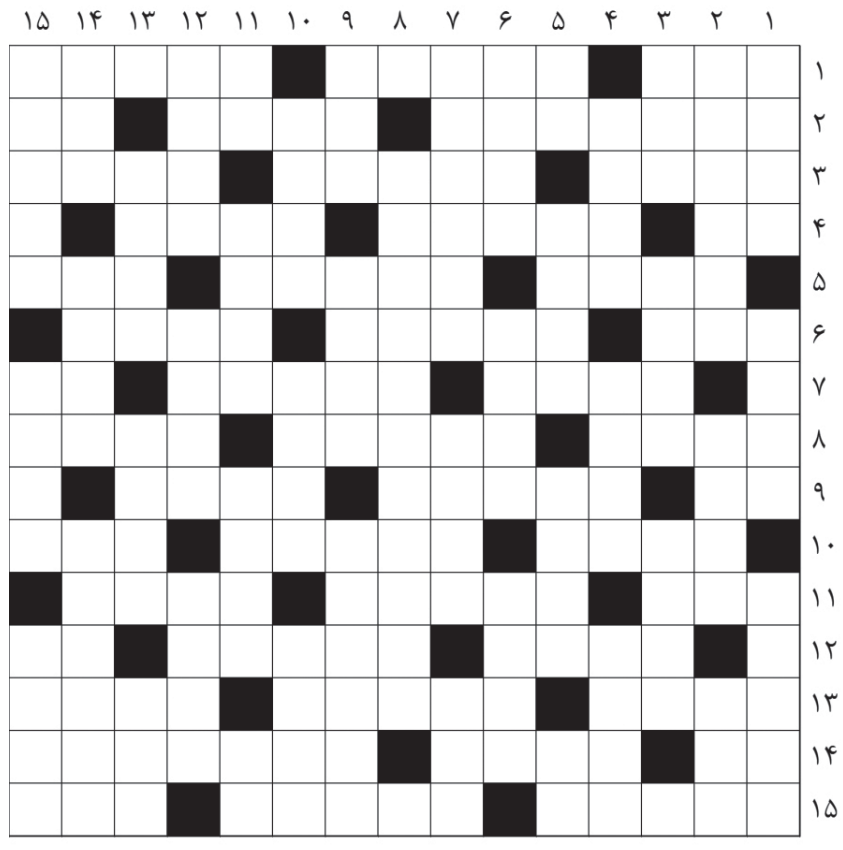

حل سودوکو سخت

۷	۸	۴	۱	۹	۵	۲	۳	۶
۳	۹	۵	۲	۶	۸	۷	۴	۱
۱	۲	۶	۴	۳	۷	۹	۵	۸
۲	۳	۸	۶	۱	۴	۵	۹	۷
۴	۱	۹	۵	۷	۲	۸	۶	۳
۵	۶	۷	۳	۸	۹	۴	۱	۲
۹	۷	۱	۸	۵	۳	۶	۲	۴
۶	۵	۲	۷	۴	۱	۳	۸	۹
۸	۴	۳	۹	۲	۶	۱	۷	۵

حل سودوکو ۳۵۳۳

۸	۶	۷	۲	۱	۹	۵	۳	۴
۵	۴	۹	۶	۳	۷	۸	۱	۲
۱	۲	۳	۵	۴	۸	۷	۹	۶
۶	۷	۲	۳	۵	۴	۹	۸	۱
۴	۳	۸	۱	۹	۶	۲	۷	۵
۹	۱	۵	۸	۷	۲	۶	۴	۳
۷	۵	۴	۹	۲	۳	۱	۶	۸
۳	۸	۱	۷	۶	۵	۴	۲	۹
۲	۹	۶	۴	۸	۱	۳	۵	۷

حل جدول ۴۵۳۷

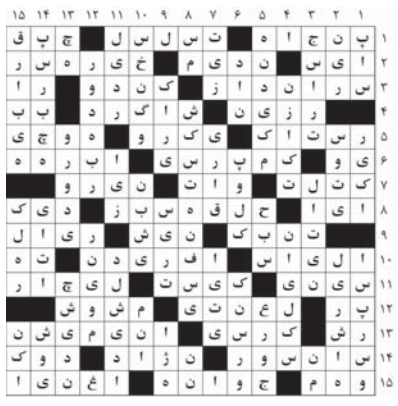

سودوکو سخت ۳۵۳۴

زمان پیشنهادی: ۴۰ دقیقه

قانون‌های حل جدول سودوکو:

۱- در هر سطر و ستون باید اعداد یک تا ۹ نوشته شود. بدیهی است که هیچ عددی نباید تکرار شود.

۲- در هر مربع ۳×۳ اعداد یک تا ۹ باید نوشته شود و در نتیجه هیچ عددی نباید تکرار شود.

	۸		۱			۵		
۶			۲		۴	۹		
	۵	۹		۸				
۷	۲	۶						
۸		۳				۶		۷
						۲	۳	۹
				۳		۴	۲	
		۴	۹		۶			۱
		۸			۵		۹	

سودوکو ساده ۳۵۳۴

زمان پیشنهادی: ۲۰ دقیقه

سودوکو

سودوکو Sudoku یک واژه ترکیبی ژاپنی به معنای عددهای بی‌تکرار است و امروزه به جدولی از اعداد گفته می‌شود که به عنوان یک سرگرمی رایج در نشریات کشورهای مختلف به چاپ می‌رسد.

۲	۵		۹					۸
۸	۴		۷	۲	۵			
	۹				۸	۴		
	۱	۲		۸				۷
۵			۲	۱	۹			۴
۴				۳		۱	۲	
		۵	۸				۴	
			۱	۹	۳		۸	۵
۹					۴		۷	۱